

Г.К.Тычко, *доктар філалагічных навук,
прафесар*

МАКСІМ ТАНК І ЭСТЭТЫКА АВАНГАРДЫЗМУ

Маладосць Максіма Танка прайшла ў Вільні. Тут ён жыў з 1929 г. па 1939 г. Гэта быў надзвычай складаны і плённы перыяд у жыцці паэта, пазначаны актыўнымі творчымі пошукамі, эстэтычнымі эксперыментамі, а побач з гэтым – падпольнай дзейнасцю, арыштамі і неаднаразовым турэмным зняволеннем. Чым была для паэта Вільня, лепш за іншых сказаў ён сам: “Становішча ў мяне катастрафічнае. У Вільні няма за што жыць. Пакінуць Вільню – пакінуць пісаць” [3, с. 246].

Культурную і сацыяльна-палітычную атмасферу, што панавала ў тагачаснай Вільні, найлепш зразумець са сведчанняў сучаснікаў. Вось як характарызуе яе калега Максіма Танка па пяру тагачасны паэт-пачатковец, заснавальнік і прапагандыст новага літаратурнага напрамку, славыты сёння лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры Чэслаў Мілаш: «У 1931 г. узнікла ў горадзе Вільні, які ў тых часы належаў Польшчы, літаратурная група “Жагары”, адным з заснавальнікаў якой быў і я, – успамінае Ч.Мілаш. – Адбывалася гэта неўзабаве пасля краху нью-йоркскай біржы (1929 год), што прынесла не толькі для Амерыкі велізарныя наступствы. У еўрапейскіх краінах расло беспрацоўе, у Германіі яно дасягнула васьмі мільёнаў, і здавалася, што толькі рэвалюцыя можа ўратаваць свет ад голаду і вайны, бо капіталізм увайшоў у фазу заняпаду. На жаль, рэвалюцыя, якая рыхтавалася ў суседняй Германіі, павінна была стаць нацыянал-сацыялістычнай. Тое другое азначэнне ўяўляла сабой уступку на карысць распаўсюджанай сярод працоўных мас веры ў сацыялізм, падобна таму як прысутнасць Марксавай думкі прадывявала неўзабаве надпіс на браме Асвенціма: Arbeit macht frei (Праца робіць свабодным). Няма нічога дзіўнага, што ў той атмасферы наша група была левай. Аднак чаканне рэвалюцыі дзіўным чынам ішло ў нас у пары з чаканнем апакаліптычнай катастрофы, што было інтуітыўна, прароча і не павінна стаць праўдападобным *ex post*, паколькі нават атмасфера жаху падчас захопу ўлады Гітлерам не дазваляла прадбачыць наступстваў <...> Наша група атрымала назву “катастрафістаў”, што наводзіць мяне на роздум над разнастайнымі праявамі так званага “прынцыпу надзеі” (Эрнст Блох). Гэты “прынцып надзеі”

падкрэслівае рамантычны радавод марксізму, бо фармавалася ж філасофія Маркса ў Век Узнёсласці, а дата, калі з’явіўся Маніфест камунізму, 1848, – гаворыць сама за сябе. “Прынцып надзеі” дзейнічае таксама ўсюды, дзе прадбачыцца катаклізм, што нясе канец існуючаму парадку, дзеля таго, каб з’явілася новая рэчаіснасць, ачышчаная рэвалюцыяй, патопам альбо conflagration universelle (сусветным катаклізмам). Інакш кажучы, няма вялікай супярэчнасці паміж чаканнем радасным і трывожным» [5, с. 38–39].

З’яўленне “Жагараў” паводле часу крыху папярэднічае выдавецкім ініцыятывам Максіма Танка (два нумары часопіса “Пралом” (1931) і часопіс “Краты” (выйшла 6 нумароў) (1933)). Магчыма, у нейкай ступені “Жагары” сталі імпульсам да выдання “Пралому”, паколькі эстэтычныя ўстаноўкі маладога беларускага паэта ў 30-я гг. цалкам укладваюцца ў рамкі праграмных маніфестаў “жагарыстаў”. Нагадаем, напрыклад, радкі са славутага праграмнага верша “Акт першы”(1935):

Досьць!

Не штука іграць на кларнеце,

Меднай жменяй сыпаць акорды,

Блудзіць па прытонах,

Цешыць тлустыя морды.

Хай хто

Зайграе з вас шыбеніц струнамі.

Глянь!

Чорныя сённыя прадмесці прыйшлі,

Першы свой акт будзем іграць на пятлі <...> [2, с. 69].

У танкаўскім дзённіку ад 15 лістапада 1935 г. чытаем запіс: «Закончыў “Акт першы”. Прабую вызваліцца са старых паэтычных канонаў, з палону пывучасці, традыцыйнай вобразнай сістэмы, хоць пакуль што на гэтым шляху ў мяне больш паражэнняў, як удач. Адчуванне крызісу архаічных форм яшчэ нічога не дае <...>. Новае само па сабе не існуе. Яго кожны мастак мусіць стварыць» [1, с. 222].

Гэтаму запісу папярэднічае цікавы факт. Пад датай 5 жніўня 1935 г. занатавана наступнае: «Уладак Барысевіч прывёў мяне на Сконуўку, дзе ў доме № 5 размясцілася рэдакцыя “Папросту”. Ён мне даў некалькі экзэмпляраў першага нумара газеты, якая сённы

адзначае свой дзень нараджэння, і пазычыў мне на пару дзён паэму Чэслава Мілаша “Аб застыглым часе» [1, с. 217].

Выданне “Папросту“, якое называе Максім Танк, згрупавала вакол сябе віленскую літаратурную моладзь авангардна-левага кірунку і ў пэўнай ступені, як і пазнейшая “Карта”, з’яўлялася пераемнікам “Жагараў”. Менавіта з сярэдзіны 30-х гг. пачынаецца актыўнае супрацоўніцтва Максіма Танка з польскім друкам, са згаданымі вышэй і іншымі выданнямі, яго асабістае сяброўства з актывістамі і лідэрамі віленскага літаратурнага авангарда. У дзённікавых запісах часта трапляюцца згадкі пра сустрэчы з Ежы Путрамантам, Генрыкам Дэмбінскім, Уладзіславам Барысевічам і інш.

Нагадаю, што апублікаваныя аўтабіяграфічныя запісы Максіма Танка пачынаюцца 1935 г. Год гэты лічыцца пераломным у мастацка-эстэтычных пошуках паэта. І таму паводле яго асабістых сведчанняў можна прасачыць, чаго шукаў і да чаго імкнуўся малады Максім Танк. Эмацыянальна-творчая атмасфера авангардысцкай Вільні заканамерна прыводзіла да захаплення пошукамі сусветна вядомых лідэраў футурызму: Марынеці, Маякоўскага, Хлебнікава. Невыпадкава, прачытаўшы славуце “Воблака ў штанах” У. Маякоўскага, дарэчы ў перакладзе на польскую мову Ю. Тувіма, Максім Танк збіраецца завучыць паэму на памяць і марыць раздабыць рускамоўны арыгінал [1, с. 207]. Але творы В. Хлебнікава наводзяць яго на думку, “што падобнымі эксперыментамі могуць займацца паэты, перад якімі ніколі не стаяла пытанне: быць ці не быць іх мове” [1, с. 206].

Сацыяльны авангардна-левы пачатак выразна ўплываў і на танкаўскае разуменне задач літаратуры. Аднак, нягледзячы на ўсю грамадска-палітычную заангажаванасць, яго як творцу не задавальняюць тэндэнцыі пераўтварэння літаратуры ва утылітарна-прыкладную прыладу соцыуму. “У нас літаратуры прыдаецца велізарнейшае значэнне, якога яна ў іншых народаў даўно не мае. Не знаходзячы ў сённяшнім жыцці справядлівасці, народ шукае ў літаратуры адказу на ўсе пытанні, якія яго хвалююць і непакояць. У нас няма розніцы паміж літаратурай і адозвай, літаратурай і забастоўкай, літаратурай і дэманстрацыяй”, – занатоўвае Максім Танк [1, с. 213].

Захопленасць ідэямі сацыялізму натуральна прыводзіць яго да зацікаўленасці тым, што адбываецца па той бок мяжы ў Савецкай Беларусі, асабліва ў яе літаратуры. Аднак ужо да 1936 г. у М. Танка

выпрацавалася крытычнае стаўленне да творчасці “маладнякоўцаў”, якімі ён напачатку захапляўся [1, с. 255], і нават больш здаровы крытыцызм фарміраваў адносіны маладога паэта да ўсёй тагачаснай беларускай літаратуры. “У ацэнцы літаратурных творцаў у нас існуюць дзве меры: адна – беларуская, другая – еўрапейская. Паводле першай – усе выдатныя, усе класікі. Паводле другой... Другой пакуль што няма каго і мераць”, – іранічна піша ён [1, с. 244]. Шляхі, па якіх павінна ісці літаратура да перамен, для М.Танка таксама даволі ясныя: «Паэзія наша ўсё яшчэ развіваецца ў нейкай самаізаляцыі ад усіх сучасных авангардысцкіх напрамкаў, якія адмовіліся ад старых рыфмаў, дакучнай меладычнасці, кананічнай логікі развіцця вобразаў <...> – канстатуе Максім Танк, аднак тут жа засцерагаецца ад сляпой пераймальнасці, пазначыўшы свае ідэйна-палітычныя разыходжанні з авангардыстамі. – Адно мне здаецца, што прадстаўнікі авангарда замала ўдзяляюць увагі ідэйнай старане. Можа наша гісторыя выхавала нас такімі “абмежаванымі”, але для нас сапраўдная авангардная літаратура перад усім мусіць быць рэвалюцыйнай» [1, с. 256–257]. У гэтым выказванні падкрэслім два моманты, актуальныя не толькі для Максіма Танка на працягу ўсяго яго жыцця, але вызначальныя для ўсёй (у тым ліку сённяшняй) беларускай літаратуры. Першы, так званая нацыянальна-грамадская заземленасць беларускай літаратуры (або “абмежаванасць”, як называе яе Танк). “У нас вельмі цяжка стаць пісьменнікам, вядомым замежнаму чытачу, хоць ёсць такія таленты, якімі мог бы ганарыцца любы народ – малы ці вялікі. Справа ў тым, што кожны з нас мусіць біцца над рознымі пакінутымі праклятай спадчынай пытаннямі – пытаннямі, якімі ўжо даўно перасталі цікавіцца на Захадзе”, – пісаў дваццацітрохгадовы юнак з заходнебеларускай вёскі Пількаўшчына [1, с. 247]. І хто з нас сёння амаль праз 70 гадоў не пагодзіцца з гэтым выказваннем. Дарэчы, як і з другім танкаўскім меркаваннем наконт выключнай ролі, якая надаецца ў нашай літаратуры паэтычнаму слову:

Не заві песню песняй, якая
Не суцішыць ні болю, ні смагі [4, с. 9].

Ёсць у гэтых узнёслых радках сямідзесяцігадовага паэта і свядомае перабольшанне. Але ёсць і светлы запал маладога авангардысцкага катастрафізму, “прынцып надзеі”, які ўтрымлівае ў

сабе перакананне ва ўсемагутнасці, цудадзейнасці натхнёнага паэтычнага слова.

1. *Танк, Максім.* Збор твораў: у 4 т. Т. 4. Вершы, дзённікі, пераклады / Максім Танк. – Мн.: Беларусь, 1967.

2. *Танк, Максім.* Збор твораў: у 6 т. Т. 1. Вершы, паэмы. 1930–1945 / Максім Танк. – Мн.: Маст. літ., 1978.

3. *Танк, Максім.* Збор твораў: у 6 т. Т. 6 / Максім Танк. – Мн.: Маст. літ., 1983.

4. *Танк, Максім.* Семдзсят / Максім Танк // *Полымя.* – 1982. – № 6.

5. *Miłosz, Czesław.* Sześć wykładów o dotkliwościach naszego wieku / *Czesław Miłosz.* – Warszawa: Czytelnik, 1987.

БИБЛИОТЕКА БГУИМ